

„Mi lenne nélkülük..?!” Külföldi és hazai napszámosok egy Dél-Pest megyei kistérségben

KULCSSZAVAK: szezonmunka, vendégmunkások, foglalkoztatás, lokális munkaerőpiac

ABSZTRAKT: A mezőgazdaság munkaerőigénye újraélesztette, felerősítette az idényjellegű munkák sajátos formáit, köztük a brigád (banda) jellegű szerveződést is, mely a kistérség munkaerőpiacán jelenlevő hazai és romániai napszámos csoportok jellemzője. Ez a forma biztosítja a minél kedvezőbb alkupozíció elérését a munkavállalók részére és a megfelelő munkavégzést, a munkaerő szűrését és az ellenőrzés részleges átruházását a munkaadó számára. A két munkavállaló csoport egyszerre van jelen a kistérség munkaerőpiacán. A gazdaságok élők munkát kiváltó fejlesztései, a legális foglalkoztatás felé terelő kényszerek miatt csökken a vendégmunkások száma, szabályozva a hazai napszámosok munkavállalási lehetőségeit.

Idénymunkások és munkaerőpiac

A statisztikai adatok tanúsága szerint a kilencvenes évek fordulóján 693 ezer fő részére biztosított megélhetést a mezőgazdaság, a túlélésért küzdő nagyüzemek munkahelyeinek felét szüntették meg az évtized első harmadában. 2011-ben már csak 185 ezer főt foglalkoztatott az ágazat, háromnegyedével kevesebbet, mint két évtizeddel korábban. Megváltozott a fizetett munkaerő szerkezete is. Az egyéni gazdaságok összes fizetett munkaerő-szükségletének 14 százalékát biztosítja csak az állandó alkalmazás, miközben az időszakos munkaerő felhasználásának aránya emelkedik, különösen a kézimunka-igényes kertészeti és gyümölcskultúrákban. 2010-ben az AKI tesztiüzemi rendszerének adatai szerint a gyümölcs- és szőlőültetvényeken a munkaórák 70,2, a kertészetben 60,6%-át időszakos munkások foglalkoztatásával biztosították (Koós–Kovács 2012). A művelt terület csökkenésével s a termésátlagok növekedésével párhuzamosan az időszakos munkaerő-felhasználás aránya lassú, de folyamatos emelkedést mutat. A zöldség-gyümölcs ágazat szakmaközi szervezetének számításai szerint 50-60 ezer üzem foglalkozik ténylegesen termeléssel és közel 350 ezer főnek biztosít munkát, beleértve a családtagokat is (Fruitveb 2012).

A statisztikai adatok a legálisan foglalkoztatott munkaerő számát tükrözik, szemben az intenzív kertészeti kultúrájú megyékben készült, szociográfiában és publicisztikai írásokban megjelent becslésekkel. Csak a meggy betakarításához – három hetet számolva – mintegy 11 ezer fős munkáslétszám szükséges (Kun 2004). A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Agrárkamara számítása szerint – a betakarított termés

¹ Hamar Anna, tudományos munkatárs, MTA KRTK RKI Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Osztály

mennyisége alapján – csúcsidőben 35-45 ezer fő dolgozik a gyümölcsültetvényeken és a szabadföldi kertészeti kultúrákban, de hasonló nagyságrendű munkaerő jelenlétét valószínűsítik a Somogy megyei számítások is (Medgyessy 2011).

A gazdaságok munkaerőigénye újraélesztette, felerősítette a kapitalizmus kori magyar mezőgazdaságra jellemző, kapcsolathálóba rendeződő, kooperációt biztosító intézményrendszereket, többek közt a patrónus-kliens hálózatokat, a napszamos-piacot, egy-egy konkrét feladatra szerveződő bandákat, valamint a summáscsapat szerveződési formáit.

A mezőgazdasági munkaszervezés hagyományos formáit a szocialista mezőgazdaság kialakulásával megszűntnek tekintették (Katona 1961), azonban a szociográfiai irodalom tanúsága szerint bújtatott formában tovább éltek. A helyi társadalomban perifériára sodródottak számára a napszamoslét, a patrónus-kliens hálózathoz tartozás egyszerre jelentett biztonságot és elkerülendő függőséget is (Mátyus 1912), míg az észak-magyarországi summásszerveződés formáinak folytonosságát a nagyüzemek tartották életben (Cséfalvay 1985, Kovács 1990a, 1990b). A tulajdon- és üzemszervezetében is átalakult mezőgazdaság, az átalakulás veszteségeinek növekvő csoportja szükségszerűen vezetett a napszamosok és a „vándorló” mezőgazdasági munkások megjelenéséhez, az idényjellegű munkapiac folytonosságának fenntartásához, kiszélesítéséhez is.

A szocializmusban éppúgy, mint napjainkban, a „summások” idényjellegű munkát vállaló napszamosok hagyományos szerveződési formákkal és viszonyokkal (banda- /brigádszerveződés, a munkaadó szállásbiztosítása, ételbiztosítása, az utazás költségeinek fedezése). A fő kibocsátó területek (Borsod, Nógrád, Szabolcs-Szatmár, Békés), ha nem is fedik le a kapitalizmus kori térségeket, de jelentős az átfedés. Különbség a munkák jellege miatt az eltérő, de mindig pénzbeli bérezésben (teljesítmény-, órabér), valamint az egyszerűsített foglalkoztatásban nem kötelező szerződéskötésben található.

A banda jellegű szerveződés jegyeit mutatják a napi ingázó vagy helybeli nagy létszámú napszamos csoportok, valamint az idénymunkát vállaló külföldi vendégmunkások is.

A kilencvenes években a helyi munkaerőpiacok szerkezetében új elemként jelentek meg a határon túli – magyar etnikumú – munkavállalók. A statisztikák tanúsága szerint legtöbbször a Romániából érkezők közül vállaltak legális mezőgazdasági munkát a központi régióban (Németh–Csíste–Jakobi 2009, Kincses 2012). 2006-ban a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint 2216 külföldi munkás dolgozott mezőgazdasági szezonális munkavállalási engedéllyel. A csoport fele Pest megyében, egyharmada Csongrádban és Bács-Kiskunban koncentrált, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében csak 22 fő (!) munkavállalónak adtak ki engedélyt. 2010-ben a mezőgazdaságban legális munkát vállaló külföldiek száma 3882 fő volt, két évvel később már csak 2856 külföldi munkavállaló dolgozott idénymunkásként vagy hosszabb idejű szerződéssel mezőgazdasági üzemekben (NFSZ).

A romániai vendégmunkásokkal foglalkozó esettanulmányok arra hívják fel a figyelmet, hogy a dél-alföldi üzemek, vállalkozások alkalmaznak több hónapos mun-

kaviszonnyal vendégmunkásokat, míg az észak-alföldiek inkább a környező kistérségek hazai munkavállalóit részesítik előnyben (Szécsi 2009). A kordonuborka szedésénél, a szabadföldi kertészeti kultúrákban, valamint a gyümölcsösökben dolgozó vendégmunkások száma jelentősen magasabb, de a rejtett gazdaságban idényjelleggel megjelenő munkaerő nagyságáról nem állnak rendelkezésre adatok (Girasek–Sík 2006, Balcsók 2003).

Napszamosok a lokális munkaerőpiacon

Tanulmányunkban a migrációs centrumterületnek számító Pest megye déli részén fekvő mezőváros és vele határos falu gazdaságainak idénymunka-szervezési gyakorlatán, valamint a hazai és külföldi vendégmunkások körének változásán keresztül mutatjuk be az új erőre kapott munkaszervezési formákat és a munkavállalók helyi munkaerőpiacon betöltött szerepét.

A települések mezőgazdaságát a hagyományos szabadföldi zöldségtermesztés jellemezte, melynek felvevőpiacait a nagykőrösi és kecskeméti konzervgyár, valamint a fővárosi nagybani piac biztosította. A konzervgyár megszűnése, a helybeni értékesítés ellehetetlenülése a városi kiegészítő üzemek felszámolásához vezetett, aminek mértékét az általános mezőgazdasági összeírás adatai tükrözik. 2010-ben 1672 egyéni gazdaságot írtak össze a biztosok, 30 százalékkal kevesebbet, mint 10 évvel korábban. A kertészeti termelésben növekvő szerephez jutottak a családi munkaerőre épülő, hajtattözöldség-termesztéssel foglalkozó kertészvállalkozások, valamint a területüket új telepítésekkel bővítő, a város legnagyobb szántóföldi gazdaságaival rendelkező gyümölcsstermelők. A falu gazdálkodói a magántulajdonba került földeket egyéni művelésben tartották, mérsékelve nagyobb birtokok kialakulását. A község szervezett gazdatársadalma az ezredfordulón, még a konzervgyár végleges bezárása előtt, változtatott termelészerkezetén. A szabadföldi kertészeti kultúra mellett megjelentek az új telepítésű gyümölcsültetvények, és növelték a számóca területet is.

Idénymunka a rendszerváltás előtt

A szabadföldi kertészettel foglalkozó kisüzemi kör differenciálódása már a hetvenes években elindult. A kisebb gazdaságok a fő terménynek számító sárgarépa, paprika, paradicsom szedését a család munkaerejére, valamint rokon, baráti, ismerősi körben szerveződő, munkacserén alapuló kaláka rendszerben biztosították, a munkavégzés formái között alig jelent meg a fizetett munka. A napszám elterjedésének egyetlen gátja volt: a szabad munkaerő alacsony száma. A több háztáji földet is felfogó, zártkertet is művelő, nagyobb területű kisüzemek munkaerő-szükségletét a kertészeti hagyományokkal nem rendelkező, 25 kilométerre fekvő községben élő háztartásbeli nők biztosították. Idővel kialakultak a gazdaságok stabil összetételű napszamoscsapatai, melyek tagjainak napi 50 kilométeres ingázását a munkaadó biztosította, és munkájukat teljesítménybérben fizette. A napszamosok a nyolcvanas évek végéig jelen voltak a lokális munkaerőpiacon, és a zöldségtermesztési munkák

(palántázás, kapálás, szedés) mellett a nyolcvanas évek vége felé növekvő területű számóca szedésében is részt vettek.

A nyolcvanas évek második felében jelentek meg a külföldi vendégmunkások első képviselői, a csíkszeredai (Hargita megye) magyar nemzetiségű nők. Mint a legtöbb külföldön munkát vállalónak, kapcsolati hálójuk biztosította a szükséges információkat, kapcsolatrendszerük informális csatornáin keresztül jutottak el a gazdaságok vezetőihez (Sík 2012). Számos vonásukban különböztek a magyarországi napszamos csoporttól. Üzemekben (pl. varroda, textilgyár) dolgoztak, iskolázottabbak voltak, szakmunkások, érettségizettek, de még főiskolai diplomával rendelkezők is akadtak közöttük. Kiténtek rendkívüli szorgalmukkal, szigorú munkafegyelmeükkel. A 3-5 fős, munkatársi, ismerősi kapcsolatokra épülő csoportok nem ismerték a szervezett napszamos „bandák” belső hierarchiáját. Szabadságuk alatt dolgoztak napszamosként, kéthetente váltották egymást. Ha nem tudtak visszajönni, akkor küldtek maguk helyett rokont vagy ismerőst, hogy a szükséges munkaerő rendelkezésre álljon, s a hazautazás és az újbóli munkavállalás kéthetes ciklusa minden csoporttag számára biztosított legyen. A gazdaság számára rendkívül értékes munkaerőt szívesen alkalmaztak nem dömping jellegű feladatoknál is (kapálás, zöldmunka). Munkabírásuk miatt a magyarországi napszamos csoportnak munka csak a szedési csúcsidekben jutott, melyet az erdélyi napszamosok számához igazítottak.

A nyolcvanas évek lokális munkaerőpiacán megjelenő két munkavállaló csoport és a munkaadó kapcsolata mindvégig a kölcsönös érdekeken, üzleti alapon szerveződött, az alá-fölé rendeltséget magában hordozó patrónus-kliens viszony nem alakult ki. Nem is alakulhatott ki, mert hiányoztak a legmeghatározóbb kritériumok: a munkavállalók helyi társadalomba ágyazottsága, a csoportok anyagi és társadalmi perifériára sodródása, valamint hosszabb ideig tartó gazdasági függősége. A romániai magyar vendégmunkások száma alacsony volt – öt főnél nem nagyobb csoportot alkottak –, szerepük nem a munkaerőhiány csökkentésében volt igazán jelentős, hanem abban a felismerésben, hogy a határon túli magyar munkaerő elérhető, nem drágább a faluban dolgozó ingázóknál, de munkakultúrája miatt értékesebb a gazdaság számára.

Napszamosok a kilencvenes években

A kilencvenes évek első felében az ismeretségi-rokoni kapcsolatokon keresztül gazdaságban munkát vállaló és kedvező esetben a helyi társadalomba betagozódó romániai magyar munkavállalók típusa nem jelent meg a településeken (Bertalan 1997). Nem vált vonzóvá a város és a falu a migránsok számára, ami különösen a kialakuló középüzemeket érintette érzékenyen, mert nem tudtak elegendő munkáskezet biztosítani a gyümölcs-, illetve szőlőültetvényhez.

A szervezett romániai vendégmunkások két, egymástól független csatornán keresztül érkeztek a településekre a kilencvenes évek közepétől. Az iskolaszövetkezet biztosította a jogi keretet a Bihar megyei magyarok foglalkoztatásához, akik az átalakult szövetkezetek, valamint a közeli települések kiterjedt gyümölcsültetvénnyel rendelkező vállalkozásainak gyümölcsöseiben dolgoztak. A vendégmunkások szer-

vezését és területi eloszlásukat a szövetkezetek, utódszervezetek vezetőinek személyes kapcsolati hálója mozgatta és irányította. A kisebb gazdaságok nemcsak azért nem tudtak bekapcsolódni a munkaerő elérésébe, mert a legerősebb egyéni gazdaságok vezetői élesen szemben álltak a szövetkezeti vezetők csoportjával, hanem azért sem, mert nem rendelkeztek nagyobb létszámú csoport(ok) elhelyezésére alkalmas szállással.

Az egyéni gazdaságok más csatornán keresztül és más társadalmi csoportot értek el a határhoz közeli romániai magyarlakta településeken. A romániai magyar cigányok szervezett csoportjával oldotta meg munkaerőgondjait egy 100 hektáros szőlőültetvény újdonsült tulajdonosa. A csoport tagjainak átcsábítása, az ültetvéynél felszabaduló munkaerő foglalkoztatása, önálló csoportok szervezésével megbízott munkások bandagazdává avanzsálása biztosította, hogy a kisebb gazdaságok is rövid idő alatt szert tegyenek a szükséges munkáskezekre. Azonban éles különbség volt a magyar és cigány csoport között munkakultúrában, az ellátás (szállás, étkezés) minőségének igényességében és a viselkedésben. Míg a magyar csoportokban csak a munkavállalók voltak, a családi-rokoni alapon szerveződő cigányok családjaikat is elhozták. A csak magyarok lakta faluban a gazdák tanyáiban elszállásolt cigányok csoportos megjelenése, hangos, közönségesnek ítélt beszédük és mélyszegénységüket eláruló ruházatuk, külső megjelenésük sok gazdálkodót elriasztott foglalkoztatásuktól.

A romániai munkavállalók mellett növekvő számú munkaszervezéssel foglalkozó „vállalkozás” kínálta szolgáltatásait a külföldi vendégmunkások részleges vagy teljes kiváltására, illetve hiányának pótlására. A jelentős roma népességgel rendelkező, mindig is a legszegényebb térségek közé tartozó Közép-Tisza-vidék települései (Törökszentmiklós és környéke, Kunhegyes), valamint Túrkeve és Mezőtúr biztosítják az olcsó, naponta utaztatott munkaerőt, a kilencvenes években szinte kizárólag roma etnikumú munkavállalót. A falu legnagyobb üzemei közé tartozó egyik gazdaság 50 hektáros kertészetében és gyümölcsösében 15 napszamoscsapat munkába állításával pótolta a kiesett romániai magyar vendégmunkásokat.

A külföldi és belföldi munkavállaló csoportok egyszerre voltak jelen a lokális munkaerőpiacon. A gazdaság munkaerő-szükséglete, a munkavállaló csoportok munkakultúrája és nem utolsósorban a béralkuban kialakult napszám döntötte el, hogy egy-egy gazdaság melyik csoporttal kötött megállapodást, de legtöbbször mindkét csoportot alkalmazták más-más feladatra.

A romániai magyar munkavállalók számának fokozatos csökkenése, majd a csoport teljes eltűnése a munkaerőpiacról azért is érintette érzékenyen az üzemet, mert a kilencvenes évek végén, az ezredfordulón telepített és termőre fordult gyümölcsös szedéséhez elvesztették a legmegbízhatóbb munkaerőt. A külföldi migránsok kivonulása megerősítette a munkaszervező vállalkozások helyzetét, amit csak kis időre ingattak meg a Románia EU-csatlakozása után színre lépő, napjainkig visszatérő, Maros megye falvaiból kiáramló cigány családok.

Hazai és külföldi idénymunkások – változó követelmények

A mezőváros cigány lakosságának fő jövedelmi forrását a nyári szezonmunka biztosítja. A városban legalább 10 „brigád” („banda”) kínálja munkaerejét, melynek tagjai évek óta a tartós munkanélküliek soraiból kerülnek ki. A 20–50 fő között változó létszámú brigádok területi-rokoni alapon szerveződnek, a brigádvezetők a cigányság tanultabb, mozgékonyabb felső rétegét alkotó vállalkozói. A területi elvű szerveződés nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a legkisebbre csökkentsék a gyümölcsöstől a távolságot, hanem azt is, hogy a szedők közé a cigányok mellett magyarok is bekerüljenek, emelve a brigád létszámát, és nem utolsósorban a termelővel szemben erősítve alkupozícióját. A szedésre elvállalt munka teljesítésének határidejét napok számában határozzák meg („húsznapos szilva”), a brigádvezetők a vállalási idő hosszához igazítják a napszámosok számát. A munka időbeli teljesítése valószínűsíti, hogy a következő évben is őket bízzák meg a szedéssel. A nagyobb létszám elvben csökkenti egy-egy brigádtag keresetét, amit ellensúlyoz a gyorsabb forgás a gyümölcsösök között.

Annak ellenére, hogy a brigádvezetők a jól ismert környezetből toborozzák tagjaikat, és nem több településről közvetítőkön keresztül, funkciójuk, a gazdálkodókkal tartott kapcsolataik semmiben sem különböznek a térségben a kilencvenes években feltűnt munkaszervező vállalkozóktól. Ők a helyi munkaszervező vállalkozók, elsődleges feladatuk a szükséges munkaerő biztosítása, a gazdálkodó által megadott vállalási határidő (szedési napok száma) betartása és a munkások szűrése, ellenőrzése. Alapkövetelmény, hogy a napszámosok nem ihatnak, a munkakezdetre (reggel hét óra) pontosan jelenjenek meg, mert az eligazítás és az egyszerűsített foglalkoztatáshoz szükséges adminisztráció után a kerteket (gyümölcsös) bezárják, délután kettő előtt senki sem hagyhatja el az ültetvényt. Évek alatt kialakult a megbízható munkások köre. A gazdálkodók is szűrik a napszámosokat, és egyben ellenőrzik a brigádvezetőt is. Végleg kizárják a munkavégzésből a fát tönkre tevő (terméshogót) letépő, fát törő, leveleitől megkopasztó) szedőket.

Románia EU-csatlakozása után jelent meg az a migráns munkavállalói csoport, melyből kialakult idővel a térség külföldi idénymunkás rétege. A szociális ellátásban dolgozó szakember szerint „2007–2008-ban jelentek meg először nálunk, ennivalót, pénzt, segítséget kértek. Először nem adtunk, később úgy döntöttünk, mégis kimegyünk, segítünk nekik. Iszonyatos körülmények között éltek, romos, összeomlott tanyákban, fóliából húzott sátorban, rongyosan, férfiak, nők, kisgyerekek. Most már valamennyire konszolidáltabb körülmények között vannak, kiutasítás sosem lett belőle, de mindig volt velük probléma. Mindig tudtuk, hogy itt vannak, mert jöttek a jelzések a kisgyerekekről, óvodás- és iskoláskorúakról, általában ezért voltak konfliktusok. De a gazdálkodók nagyon gyorsan rákaptak arra, hogy dolgoztassák őket....” A romániai magyar cigány családok az első években olcsóbban vállaltak munkát a városi magyar cigányoknál és a munkaszervező vállalkozásoknál is. Különösen a mezőváros gyümölcsöseiben alkalmazták őket, de a falu gazdálkodói is éltek az olcsó munkaerő lehetőségével, arra hivatkozva, hogy a hazai napszámosok munkájának minősége folyamatosan romlik.

A mélyszegénységben élő és alacsony munkakultúrával rendelkező romániai cigány csoportok (a „románok”) összetétele is változott, idővel kihulltak a rostán a gazdaságok számára elfogadhatatlan munkát végzők, a munkaadóval szemben nem lojálisak, és kialakult a visszatérők stabil magja, melynek tagjait munkásszállásokká átalakított épületekben, tanyákon vagy lakókocsikban helyezik el. A csoport összetételében – hasonlóan a romániai magyar migránsokhoz – a fiatalok váltak meghatározóvá (Bodó 2009), akik vendégmunkásként is viselkednek. Szűk, enklávészerű közösségben élnek, alig építettek ki kapcsolatot a fogadó település társadalmával, és egyetlen céljuk, hogy minél nagyobb jövedelemre tegyenek szert a munkavégzés alatt. Szívósak, gyorsak, kitartóak, „úgy viselkednek, mint a magyarok Nyugat-Európában, pénzt akarnak keresni, ezért jöttek.”

Az üzemek vezetői a „románok” számához igazítják a város szezonmunkapiacán a migránsok feltűnéséig egyeduralkodó városi „brigádok” számára elérhető munkát. Azt lehetetlen megmondani, hogy a zömmel tartós munkanélküliekből álló hazai napszámos csoport visszaszorulása a szezonmunkák piacán milyen mértékű, és azt is jótékony homály fedi, hogy a legális foglalkoztatás napjai meghaladják-e a 30 munkanapot, ami a munkanélküliek számára az egyetlen esély, hogy ne essenek ki a munkaügyi ellátórendszerből. Azonban a legnagyobb ültetvényekkel rendelkező gazdaságokban megjelentek a rázógépek, melyek, ha nem is váltják ki a napszámot, de szűkítik a munkaerő iránti keresletet, csökkentik a termelés költségeit. Nem kedvez a helyi napszámos csoportnak a munkavégzésükről kialakult kép sem, a „románok” ledolgozzák a napszámot, gyorsabbak, kitartóbbak, míg a magyarok korán abbahagyják a munkát. *„A románok ugyanannyiért szednek, mint mi. De nekünk családunk van, nem tudunk estig dolgozni, menni kell délután a gyerekért, az állatokat megetetni, főzni. Ugye, nekünk nem csak a munka van, itt a család és még sok más is.”*

A „románok” megjelentek a faluban is, azonban az üzemek és a migránsok is eltérő utat jártak be, mint a városiak. A gazdálkodók az évezred elején a romániai magyar munkavállalók elmaradásával rákényszerültek a gépesítésre, 5 üzem vásárolt rázógépet, csökkentve a termelés költségeit. A friss fogyasztási piac minőségi követelményeinek a „románok” által szedett gyümölcs nem felelt meg, igaz, rázógéppel is csak ipari feldolgozásra adható el a termék, azonban így is jelentősen kedvezőbb költségkihozataalt biztosít. A migráns családok néhány év leforgása alatt kiszorultak a település gyümölcsöseiből a szabadföldi kertészeti kultúrákba. „A kertészet nagyon költségigényes ágazat, és lényegében az EU-csatlakozásig azért nem volt különösebb baj, mert ezek az emberek biztosították a nagyon olcsó élők munkát, nem kellett különösebben foglalkozni a minőséggel sem, nem kellett beinvestálni a termelésbe. Azonban jött az EU, és jöttek vele a minőségi követelmények, a nyitottá vált piac a tragikus áraival, a magyar kertészet elvesztette azt a többletet, amit az olcsó munka jelentett.”

A gazdálkodók a „románokkal” szemben előnyben részesítették a hazai napszámosokat foglalkoztató munkaszervezők csapatait, részben azért, mert nem vállalják a támogatási rendszerből kizárás kockázatát az illegális munkavégzés miatt, részben pedig azért, mert a vállalkozókat ismerik, megbízható partnernek tekintik, egyetlen

szerződéssel biztosíthatják munkaerőigényüket. S nem utolsó sorban azért, mert a hazai napszamoscsapatok tagjai között évről évre emelkedik a cigányoknál megbízhatóbb munkát végző magyarok száma, jelezve a Közép-Tisza-vidék településeinek elszegényedés növekvő mértékét.

A romániai vendégmunkásokkal foglalkozó kutatás hangsúlyozza, hogy a hagyományos vendégmunkás-motiváció csak a mezőgazdaságban dolgozó, alacsony iskolai végzettségű idényjellegű munkát végző és áttelepülésben, kettős állampolgárságban nem gondolkodó munkavállalókat jellemez. A foglalkoztatás idejének hosszával és a munkavállalók iskolai végzettségének emelkedésével nő az áttelepülni szándékozók vagy kettős állampolgárságra aspirálók száma (Németh 2009/a).

Más kép rajzolódik ki azonban a vizsgált térségben. A „román” migráns munkaerő visszaszorulását siettetette a legtalpraesettebb, mozgékonyabb családok kettős állampolgársága és beköltözése a pusztuló tanyákba. A csak magyarok lakta faluban idegen testként jelen lévő „románok” társadalmi integrálódását segítik a helyi társadalom peremén élő szegény családokkal kialakult rokoni kapcsolatok, a két csoport tagjainak összeházasodása. Megváltozott munkaerő-piaci helyzetük is. Migráns, független munkavállalóból a rendkívül vékony helyi napszamos réteg tagjaivá váltak, mondhatjuk, hogy ők alkotják a helyi napszamos réteget. Ők biztosítják a gépi szedéshez szükséges kézi munkaerőt, őket hívják, ha nem tudják megoldani a szedésből kimaradt kis területen a betakarítást. A legrosszabb helyzetű, egyedülálló férfiakat a helyi gazdálkodók alkalmazzák tanyájukon mindenesnek, tőlük kérnek engedélyt más gazdálkodóknál adódó alkalmi munka elvállalásához, őket adják „kölcsonbe”, ha az ismerős gazdálkodónál a várt napszamoslétszám hibádzik. Az áttelepüléssel, helyi társadalomba integrálódásukkal elkerülhetetlenül elindult a kliens-patrónus viszony kialakulása is (Kozma 2004).

Összegzés

A kilencvenes évektől a térség munkaerőpiacán időben változó összetételű hazai és román idénymunkások csoportjai is jelen vannak. A munkaerőhiányos térségben a helyi, valamint a környék hátrányos helyzetű térségeiből szervezett, továbbá a román vendégmunkások brigád-/bandaszerveződési elven működő csoportjait egyszerűen foglalkoztatták/foglalkoztatják a munkaadók. Az eltérő csoportok helyzetét, munkavállalási lehetőségeit az idénymunkások munkakultúrája, a kialakult bér nagysága és nem utolsósorban a termelőket a rejtett gazdaságból kilépésre szorító kényszerek (ellenőrzés, támogatásmegvonás) s az élők munkát kiváltó fejlesztések határozták meg.

Az idénymunkást foglalkoztató üzemek eltérő stratégiát folytatnak. A legerősebb és csak a kertészeti kultúrára szakosodott gazdaságok gépesítéssel és a hazai munkaszervező vállalkozóval kötött szerződéssel biztosítják a termény betakarítását. Mások a gépesítés mellett radikálisan lecsökkentették az idénymunkások számát, azonban csak kettős állampolgárságú napszamosoknak biztosítanak munkát, ami mögött kirajzolódik a pár éves múltra visszatekintő kliens-patrónus viszony. A legtöbb ter-

melő, ha rendelkezik is rázógéppel, munkacsúcs idején magyar és román munkavállalókat is foglalkoztat.

A banda jellegű szerveződés biztosítja a munkavállalóknak a munkavégzés minősége szerinti szelektálódását, ami különösen a romániai cigány munkavállalók összetételében hozott változást. A munkásszállásokon elszállásolt román állampolgárok nemcsak fiatalok, hanem vendégmunkásként is viselkednek: kitartóak a munkában, és nem vagy alig kerülnek kapcsolatba a település lakóival. Annak ellenére, hogy a hazai munkavállaló csoportokban évről évre emelkedik az értékesebb, megbízhatóbb munkaerőnek tartott magyar etnikumú napszámosok aránya, továbbra is a rendelkezésre álló vendégmunkások száma határozza meg a helyi vagy a környék településein élő munkavállalók lehetőségét.

IRODALOM

- Balcsók I. 2003. A diplomásoktól a napszámosokig – a külföldiek a „keleti végek” munkaerőpiacán. – Süli-Zakar I. (szerk.) *Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában*. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen. 160–168.
- Bertalan B. 1997. Feketemunka importból avagy a hétköznapi diplomácia eredete? In: Sík E. (szerk.) *Migráció és politika*. MTA PTI. Budapest. 121–134.
- Bíró Sz. et al. 2012. A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei vidéki térségeinkben, Agrárgazdasági Kutatóintézet. Budapest.
- Bodó J. 2009. A vendégmunka típusú migráció magatartásmintái a székelyföldi térségben 1–2. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1–2: 118–135; 41–58.
- Cséfalvai Z. 1985. „Szocialista summások” Nagyvisnyón. *Kultúra és Közösség* 12: 8–19.
- Girasek E.–Sík E. 2006. Munkaerőpiac és informális jövedelem. *Társadalmi Riport*. 1. Tárki. Budapest. 65–85.
- Katona I. 1961. Munkaszervezeti formák és ideiglenes életközösségek idénymunkákon a kapitalizmus korában. *Agrártörténeti Szemle* 3–4: 534–562.
- Kincses Á. 2012. A Kárpát-medence ezredforduló utáni migrációs hálózatának vizsgálata. KSH 2012.
- Koós B.–Kovács K. 2012. A mezőgazdasági foglalkoztatás jellemzői – Trendek és szabályozás. Budapest. Kézirat.
- Kovács N. 1990a. Fialat summások. *Hitel* 24: 24–27.
- Kovács N. 1990b. Mai summások. Félmúlt. In: Gondos E. (szerk.) *Társadalomrajzok*. <http://mek.oszk.hu/07300/07320/07320.doc>
- Kozma J. 2004. Napszámosok. *Esély* 6: 37–63.
- Kun I. 2006. Alamuszi napszám. In: Kun I. (szerk.) *Paloták a vadmacskásban*. K.u.K. Kiadó. Budapest.
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat – Külföldi munkavállalók – statisztikai adatok http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=stat_kulf_munkavall_mo-on
- Fruitveb Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet 2012. A magyar zöldség-gyümölcs ágazati stratégia. Fruitveb. Budapest. 10. o. <http://www.fruitveb.hu>
- Mátyus A. 1912. Napszámbér. *Szin* 4: 69–72.
- Medgyessy 2011. Szezonális munkaerőhiányt hozhat a közmunka – Meggy vagy stadion? *Magyar Narancs* 28.

- Németh N.–Csire A.–Jakobi Á. 2009. Román állampolgárságú munkavállalók Magyarországon. *Terrületi Statisztika* 6: 615–627.
- Németh N. 2009. *Romániai munkavállalók a munkaadók szemszögéből*. Kutatási jelentés a román állampolgárságú munkavállalók magyarországi jelenlétének vizsgálatáról. Zárójelentés. 139–161. <http://www.ofa.hu/hu/munkaugyi+kutatasok/munkaugyi+kutatasok+2.html>
- Sík E. 2012. A migrációs burok. In: Sík E. (szerk.) *A migráció szociológiája 2*. e-tankönyv. 133–159. http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf
- Szécsi Á. 2009. *Vállalati esettanulmányok*. Kutatási jelentés a román állampolgárságú munkavállalók magyarországi jelenlétének vizsgálatáról. Zárójelentés. 87–138. <http://www.ofa.hu/hu/munkaugyi+kutatasok/munkaugyi+kutatasok+2.html>